

Миливој Б. Алановић

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
milivoj.alanovic@ff.uns.ac.rs

УДК 811.163.41'367'37
https://doi.org/10.18485/slavistika.2019.23.1.5
оригинални научни рад
примљено 08.03.2019.
прихваћено за штампу 16.05.2019.

КОНСТРУКЦИОНА СТАБИЛНОСТ (ТРАНС)АДВЕРБИЈАЛА*

Иако је због природе формулисане теме важно прецизно одредити границу између адвербијала и трансадвербијала, што смо у једном свом ранијем истраживању и учинили, то је у овом раду у другом плану – сада испитујемо значењске ресурсе ове језичке категорије, и то у погледу могућности да обезбеде значењски профил читаве конструкције, и тиме себи осигурају и стабилно место и стабилну форму у њој.

Кључне речи: трансадвербијали, конструкција, значење.

While, due to the nature of the formulated topic in this research, it is important to precisely determine the boundary between the adverbial and the transadverbial, which we did in our earlier research, in this paper, that task is secondary. We examine the semantic resources of this language category, in terms of its ability to provide a semantic profile to the whole sentence, and thus to get a stable place and a stable form in it.

Key words: Transadverbial, Construction, Meaning.

1. Увод

Бавити се адвербијалима после низа врло успешних испитивања о адвербијалним значењима појединих падежа у српскоме језику није нимало једноставан задатак (нпр. Ивић 1954; Гортан-Премк 1971; Batistić 1972; Фелешко 1995; Арсенијевић 2003а, 2003б; Антонић 2004, 2005), ако ни због чега другог – оно барем због суженог простора за самосталан истраживачки рад, јер су инвентар јединица и односи унутар појединих значењских поља врло детаљно и сасвим узорно обрађени. Међутим, овако формулисана тема ипак омогућује да се посматрана језичка појава сагледа из другачије перспективе, тим пре што се у раду проверава конструкциона стабилност ове граматичке категорије, што треба да нам да одговор на питање када су адвербијали обавезни, или пожељни, конститутивни елементи неког реченичног обрасца. Обавезност реализације других реченичних чланова, попут субјекта, објекта или предикатива, већ се сама по себи подразумева, што је податак који још увек није довољан да обезбеди научну релевантност евентуалних резултата овога рада, будући да се као аксиом узима да су адвербијали слободни чланови реченице.

Као што је познато, адвербијалима се означавају околности под којима се врши управним глаголом означена радња, а то је место, време, узрок, начин и сл. (Стевановић 1979³: 65–66; Ружић 2005: 511; Silić/Pranjković 2007: 304; Клајн/Пипер 2013: 311; Станојчић/Поповић 2014: 255). Управо због променљивости

поменутих околности и форма адвербијала је променљива, те се за њих и каже да су формално неспецифичне јединице, или како је то А. Белић формулисао, главна им је одлика прилошки израз, наспрот допунама које карактерише падежни израз (Белић 1998[1941]: 129, 157). Управо у опозицији падежни израз – прилошки израз налазимо језички одговор на различиту категоризацију елемената сцене, или ситуације. Тако сталне елементе сцене одликује сталност форме (или падежни израз), док оне несталне променљивост форме (или прилошки израз). Међутим, сасвим је очекивано да се у оваквим бинарним поделама увек појаве јединице које се не дају лако разврстати, а ту се пре свега мисли на категорију тзв. прилошких допуна (Mrazović/Vukadinović 1990: 465–466; Станојчић/Поповић 2014: 252–253; Ружић 2015: 510). Ипак, и оне показују знатан степен променљивости форме, уз обавезно присуство у реченици, за шта постоје ваљани разлози значењске природе. Међутим, у нашем фокусу нису прилошке допуне, тим пре што њихов допунски карактер лако може да се оспори. Наиме, синтаксичка обавезност адвербијала типа *наћи се на ону, коштати много, трајати дуго, понашати се попут дивљака* итд. не долази отуда што се њима означава обавезан елемент сцене већ што је глаголско значење нужно конкретизовати, јер сам глагол носи податак о неком неодређеном месту, начину или времену трајања, односно о неодређеној количини чега.

Иако се у први мах предузети задатак може учинити контрадикторним са типичном позицијом адвербијала у реченици, пошто се ови дефинишу као факултативни реченични чланови, намера нам је да се, полазећи од семантичких трансформација у којима се очитују законитости метафоричнога мишљења, осврнемо на значењске ресурсе адвербијалних форми, које не само да преузимају улогу семантичког језгра реченице већ и неретко непосредно регулишу одговарајући ситуациони тип (Fillmore 1968: 24; Goldberg 1995: 39–40, 49; Всеволодова 2000: 123–126). Заправо, у раду се бавимо конструкцијама које се у типолошким студијама посматрају као шематски изрази (Croft/Cruse 2004: 248–253), застали негде између лексике и граматике, које најчешће конституишу различити глаголи кретања, нпр.:

- (1) Ушао је у **расправу са присутнима**.
- (2) Дошао је **до новог открића**.
- (3) Изашао је **са новим предлогом**.
- (4) Упао је у **велике дугове**.
- (5) Испао је **из форме**.

Већ први поглед на примере (1)–(5) намеће једну основну дилему – да ли је реч о фразеологизмима и да ли се истакнути делови реченица могу уопште сматрати адвербијалима.

Према је одговор на постављена питања неопходно дати, ипак, он није централно место рада. Главни нам је наум да укажемо да су иначе факултативни и релативно слободни чланови реченице сада њен значењски центар и неиспуштиви део, при чему стабилност структуре не зависи од глагола већ од – целовитости конструкционог значења. Наиме, како су поменути адвербијали, или боље трансадвербијали, значењски регулатори конструкције, то им обезбеђује

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178004 под називом *Стандардни српски језик – синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и стабилну позицију и стабилну форму у њој. Осим тога, у раду ћемо настојати да докажемо да је стабилност форме ових адвербијала резултат стабилности њиховог значења, при чему је улога финитума, барем у овим околностима, од другоразредног значаја.

2. Адвербијали и реченични интегритет

И у србистици, као и у другим лингвистичким традицијама, дискусија о томе како се разграничавају допуне и додаци није ни изблиза при крају, за шта разлог може бити чињеница да се и даље крећемо између координата које дају већ познате теоријске таксонимije. Но, намера нам није да се овој дискусији придружимо, премда је тема којом се бавимо била у средишту различитих расправа.

Већ смо поменули да је проблем допунског карактера адвербијала често изазивао недоумице и велика неслагања, за шта разлог лежи у различитом поимању веродостојности усвојених критеријума. Тако је за једне синтаксичка обавезност а за друге форма кључ за разрешење овог лингвистичког чвора (Engel 2009: 130; Agel 2000: 179–180). Како је то често обичај, истина је обично на пола пута, што само говори у прилог тези да су категоризације по бинарном моделу често неосетљиве на прелазне зоне међу супротстављеним крајностима.

Тако су се у том прелазном пољу нашле тзв. прилошке допуне, које су, у правом смислу те речи, и од једне и од друге категорије преузеле диференцијална обележја, а то су – синтаксичка обавезност и формална неспецифичност. Прво важно за допуне а друго за додатке / одредбе.

Још смо у уводу покушали да дамо одговор на мотиве неких језичких реакција, а оне се, у овом случају, тичу обавезног присуства адвербијала због 'непотпуности' глаголског значења, с једне стране, и несталности адвербијалне форме због природе њиховог категоријалног значења. Како схватамо 'непотпуност' глаголског значења а шта одликује природу категоријалног значења адвербијала?

Сасвим је разумљиво да се поменута непотпуност значења глагола типа *наћи се*, *коштати*, *понашати се* и *трајати* не може изједначити са непотпуношћу копулативних и семикопулативних глагола, уз модалне и фазне, на пример. Док ови последњи не дају никакав податак о процесу или односу, дотле они први значе исто што и 'имати место', 'имати вредност', 'имати понашање' и 'имати дужину у времену', што све заједно узев доказује да није реч о непунотачним глаголима већ о глаголима чије се значење мора конкретизовати, и то одговарајућим адвербијалима – просторног, квантитативног, начинског или временског односа. Нпр.:

- (6) Наћи ћемо се **код школе**.
- (7) Ово кошта **цело мало богатство**.
- (8) Понаша се **као балавац**.
- (9) Ово чекање траје **већ сат времена**.

С обзиром на то да између глагола и адвербијала постоји обавезна семантичка компатибилност, то је многе истраживаче нагнало да констатују да је у питању

комплементизација. С друге стране, ми смо склони да овај случај разматрамо у оквирима обавезне детерминације, управо због нужне значењске условљености између глагола и овог његовог сателита. Штавише, нису ретки контексти где се овај својеврсни обавезни адвербијални детерминатор изоставља, нпр.:

- (10) Ма, већ ћемо се **наћи**!
- (11) Ово ће те **баш коштати**.
- (12) Он уопште не зна да се **понаша**.
- (13) А представа траје ли **траје**.

Имплицитна укљученост сателита, подједнако допуна и додатака, није неуобичајена у језику, те је стога не треба узимати као главни класификациони критеријум. Зато се у примерима (10)–(13) недостатак адвербијала и не осећа, тим пре што њихову категоријалну припадност одређује сам глагол. Да ли је то довољно да их сматрамо допунама? Сматрамо да не, а разлога су барем два:

- (а) сличне се детерминативне везе бележе и унутар неких именичких синтагми;
- (б) 'праве' допуне одликује сталност форме, дакле, падежни израз.

Подшку за став изнет под (а) пружају нам следећа два пара примера:

- (14) Има могућност **избора**.
- (15) Има ту могућност.
- (16) Нема жељу за **доказивањем**.
- (17) Нема ту жељу.

У примерима (14)–(15) и (16)–(17) налазимо две рекцијске именице, *могућност* и *жеља*, које служе као модални оператори. Осим тога, пропозициони предикат у (14) и (16) идентификован је именичким допунама – *избора* и *за доказивањем*, док се у (15) и (17) на њега упућује анафорски, показном заменицом *ту*. Нашу пажњу је, међутим, привукло нешто друго, а то је да се потреба именица *могућност* и *жеља* за испуњавањем неким конкретним, реченичним, садржајем задовољава на два различита начина – или допуном или додатком, при чему су и допуна и додатак подједнако обавезни елементи ових двеју синтагми. Дакле, обавезно синтагматско присуство неке јединице није поуздан знак да је реч о допуни (комплементу) или додатку (суплементу), што сугерише да је у језику сврха и комплементизације и детерминације (или суплементизације) једнака – да се гради или догради значење. Ако ову аналогију покушамо да применимо на друге структуре, не можемо а да се не сетимо примера адноминалне детерминације типа *човек велике главе*, где придев оверава граматичност конструкције, иако није реч о допунском типу атрибута (Radovanović 1990: 78–79).

Када је реч о ставу изнетом под (б), мислимо на различите типове допуна, попут граматичког и логичког субјекта, објекта, предикатива и рекцијских (допунских) атрибута, чији се облик унапред зна, што је у складу са законитостима обликовања структура чији су саставни, често стални и обавезни, део. Ипак, поменути адвербијали се наведеној законитости системски опире, што је могуће проверити и на следећем примеру:

(18) Налазим се близу школе / код куће / у башти / пред излогом.

У последњем примеру, као и у другим сличним, уочљиво је да адвербијали специфичног значења немају и специфичну форму. Тако, глагол *налазити се* тражи просторни адвербијал како би се конкретизовао просторни однос који означава, али при томе не одређује и форму одговарајућег адвербијала. Зато је проблем класификације ових синтаксичких јединица до данас остао без правог одговора, а део објашњења за ово лежи у склоности да се предност да једном а занемари други критеријум, поједнако важан а можда и важнији, или типолошки оправданији.

У неколико последњих опсервација оспорили смо општеважећи карактер критеријума синтаксичке обавезности, и то на рачун облике предодређености, или формалне специфичности. Држећи се овога начела доследно, не би било несмотрено закључити да је и у случају тзв. прилошких допуна реч о виду обавезне детерминације, што на свој начин отвара полемику о вези форме и значења. Међутим, постоје примери који управо потврђују тезу о стабилности везе између форме и значења (Croft/Cruse 2004: 257; Croft 2009: 18), или барем о утицају значења на стабилност форме конструкција, што је можда исправнија перспектива. За ову прилику смо одабрали појаву чије је исходиште у сфери трансадвербијализације.

3. Од трансадвербијализације до секундарне комплементизације

Иако сасвим прозиран, појам трансадвербијализације није још дочекао своју пуну афирмацију (Алановић 2018: 184). Без обзира на то, приступ који заговара да се промена значења одражава и на план форме има своје утемељење.

Под појмом трансадвербијализације мисли се на примере где примарно адвербијална форма добија неадвербијална значења, а ту у првом реду мислимо на агентивност, пацијативност, предикативност и сл. Нпр.:

(19) У **њој** тиња незадовољство.

(20) Гледа **на њих** као на смртне непријатеље.

(21) Бацио се **на читање** озбиљне литературе.

Мисаони процеси захваљујући којима су последња три примера и обликова на сасвим су очити, а у основи се свде на неке од метафоричних сценарија, у последњим случајевима поглавито на оријентацију (Wildgen 2008: 79–82), што значи да се апстрактнији садржаји објашњавају или представљају преко просторних односа. Зато конструкције у *њој*, *на њих* и *на читање* немају статус адвербијала већ трансадвербијала, што нам даје повод да у њима препознамо 'напуштени' или 'удаљени' примарни домен (Croft/Cruse 2004: 55).

Примарни домен је могуће идентификовати на основу обличних својстава какве конструкције, али и одговарајућег лексичког састава, нпр.:

(22) У **пећи** тиња ватра.

(23) Гледа **на исток**.

(24) Бацио се **на кревет**.

Поређењем примера (19) и (22), (20) и (23) те (21) и (24) лако се уочава да је у питању исти структурни образац, што је и разумљиво јер га чини исти глагол. С друге стране, лексички састав глаголских сателита недвосмислено сигнализира на промену основног конструкционог значења и ситуационог типа (Goldberg 1995: 9, 79; Золотова 2009: 232; Ziem/Lasch 2013: 23–25), а то се опет узвратно одражава и на промену, или пак слабљење, глаголског значења.

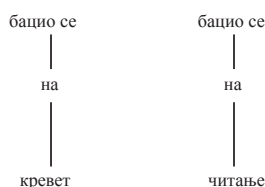
Тако, на пример, глагол *тињати*, којим се означава низак степен испољавања радње 'горети', у примеру (19) сигнализира само степен или интензитет, док је значењска компонента која идентификује конкретан тип радње укинута, уп. *Тиња ватра* и *Тиња незадовољство*. Крајњи ефекат ове значењске трансформације не одржава се на синтаксичком већ на семантичком плану, а он подразумева да сада граматички субјекат, уместо глагола *тињати*, носи податак о конкретном процесу, тј. о стању, што значи да је именица *незадовољство* носилац податка о конкретном ситуационом типу.

А да нема сумње да су у (22) и (19) номинали *ватра* и *незадовољство* субјекти, доказује конгруенција са глаголом – *Ватра је тињала* и *Незадовољство је тињало*. Мада је последња реченица пример промене семантичке валентности управног глагола, то се не одражава на структурни план реченице, тако да успостављену конструкциону везу у (19) и (22) представљамо истим типом дијаграма, нпр.:

Без обзира на то, у (19) границе предиката шире се са глагола на конструкцију коју овај чини са својим сателитом, где сваки од њих има одговарајућу улогу. Међутим, пажњу привлачи и локативна конструкција у *њој*, која такође преузима другу, себи несвојствену улогу, која проистиче из новоуспостављеног ситуационог типа. Тако, будући да финитум означава слаб степен каквог процеса а именица на субјекатској позицији даје податак управо о процесу о којем је реч, недостаје још само информација о носиоцу ситуације, а најпогодније или једино место за то је управо (транс)адвербијал.

Слично је и у (21) где глагол *бацити се* означава фазу и истовремено интензитет радње – 'почети озбиљно, предано шта радити', при чему је значењска компонента која идентификује кретање или премештање у простору укинута. И у овом примеру конкретан ситуациони тип идентификује именица у саставу глаголског сателита – *(на) читање*. Без обзира на нову значењску реализацију, структурна позиција предлошке конструкције остаје непромењена, па је такође представљамо истим типом дијаграма, нпр.:

Премда се у (19) и (21) појављују две типичне просторне конструкције, у њој и на читање, оне ипак не подлежу прилошкој супституцији, а разлог је очигледан – промене значењски профил.

Нешто је пак другачији пример (20) у којем промену ситуационог типа не прати и ширење граница предиката. Глагол *гледати* означава визуелну перцепцију у *Гледам реку*, док у примеру (20) упућује на когнитивну активност субјекатског појма, што се непосредно одражава и на значењски интегритет преосталих чланова глаголске синтагме – на њега и као на смртне непријатеље, захваљујући чему се ова конструкција семантички приближава конструкцији коју конституише семикопулативни прелазни глагол *сматрати*.

Последња три примера илуструју појаву заједничку многим језицима, а то је да примарно периферни чланови реченице – адвербијали, означавају периферна реченична значења, те постају носиоци предикативности, агентивности и пацијативности. С обзиром на то да је реч о значењима која чине језгрене пропозиционе елементе (Dik 1998: 291), то се битно одражава и на, мање-више, стално присуство ових елемената у границама конструкције. Да бисмо ово и доказали, можемо се послужити ad-hoc тестом асоцијација.

На пример:

- (а) Тиња... (Шта? – *Ватра*)
- (б) Тиња незадовољство... (У коме? Према коме? – *У мени / према њему*)
- (в) Тиња ватра... (Где? – *У пећи*)

У заградама смо, уз понеки пример, одговарајућим упитним облицима указали на категоријални тип јединице која је у центру асоцијативног поља код наших испитаника,¹ премда смо свесни да се на основу добијених резултата не смеју извлачити неки општији закључци. Међутим, наши примери ипак откривају неке законитости мишљења.

Тако, уколико је стимулус глагол *тиња*, прва асоцијација је готово без изузетка именица *ватра* (у 98% случајева), која одговара примарној семантичкој валентности регенса.

¹ Испитаници су нам били студенти енглеског, немачког и француског језика, њих 74, који на другој, односно трећој години студија прате наставу из *Морфосинтаксе српског језика* и *Синтаксе сложене реченице* на Филозофском факултету у Новом Саду.

У случајевима кад је стимулус конструкција *Тиња незадовољство*, један број испитаника се определио за сателит *према коме* (27%) а други за облик *у мени* (73%).

Конечно, као практично једина асоцијација за стимулус *Тиња ватра* јесте локативна конструкција типа *у пећи / камину / шпорету*.

Као својеврсни коментар на добијене резултате навешћемо неколико теза, и то:

(а) у центру асоцијативног поља се налазе јединице које одговарају примарној семантичкој валентности глагола *тињати*;

(б) просторни адвербијали се лако уклањају, посебно ако су контекстуално препознатљиви;

(в) трансадвербијали показују висок степен предвидивости.

Заправо, оно што нам је било у фокусу пажње када смо спровели ову невелику анкету јесте да потврдимо почетну тезу да промена семантичке валентности глагола *тињати* има непосредан утицај на степен обавезности и предвидивост преосталих елемената у реченици, при чему у првом реду мислимо на трансадвербијалне форме.

Колико је поменута појава у српском језику продуктивна илуструју примери са истим глаголским носиоцем валентности, нпр.:

- (25) Дошао сам на генијалну идеју.
- (26) Дошло је до подрхтавања тла.
- (27) Дошли су до великог богатства.
- (28) Дошла је у озбиљне године.
- (29) Дошли смо пред тежак избор.
- (30) Дошао је под удар критике.

Реченицама (25)–(30) заједнички је реченични регенс – глагол *доћи*, али су форма и значење укључених трансадвербијала различити, што указује на барем две ствари – промену или слабење лексичког значења управног глагола и компензаторну промену ситуационог типа у реченици.

Тако, док су именице *идеја*, *подрхтавање*, *избор* и *критика*, с једне стране, те именица *године*, с друге, носиоци предикативности у одговарајућим реченицама, дотле глагол *доћи* у конструкцијама типа *доћи до новца* има значење 'зарадити, стећи'. Да је новоуспостављено значење реченице кључно за стабилност форме њених елемената, видимо и на основу немогућности да их заменимо прилогом или да им барем променимо форму, нпр.:

- (31) *Дошао сам у генијалну идеју.
- (32) Дошао сам тамо.

У примеру (32), након замене трансадвербијала одговарајућим показним прилогом, не препознајемо нити значење конструкције под (25) нити значење глаголског сателита, што потврђује раније изнет став да форме *на генијалну идеју* и *тамо* нису семантички компатибилне. Значење је препрека и за сло-

бодан избор трансдвербијалних форми, на исти начин на који је то и када се опредељујемо за форму конкретнoг просторног адвербијала, нпр.:

(33) Дошао је у стан.

(34) Дошао је на ливаду.

Тако, као што у (33) и (34) адвербијална форма зависи од начина обликовања или доживљаја локализатора, тако је у примерима (25)–(30) граматикализован само један могући модел семантичке глаголске валентности, чије елементе на окупу чврсто држи – значење, те сматрамо да је овакве случајеве оправдано обухватити појмом секундарне комплементизације (Алановић 2018: 182).

Интегративни карактер значења реченичне конструкције, раније смо рекли, тесно је повезан са слабљењем или променом лексичког значења глагола *доћи*. Међутим, нисмо случајно за илустрацију узели управо примере са овим носиоцем валентности. Као глагол кретања, врло је подесан за конституисање глаголских перифраза (Алановић 2013: 42), при чему сваки од структурних модела служи за исказивање једног посебног значењског типа или подтипа радње именоване одговарајућом именицом.

С обзиром на то да је *доћи* глагол адлативне просторне оријентације, њиме се примарно изражава резултативни карактер радње – чија је конкретизација у домену лексичког састава трансдвербијалне конструкције. Иако су у питању отворени шематски изрази, могуће је, барем у начелу, утврдити основни тип везе између форме и значења у њима. Захваљујући томе је могуће констативати да су одређени обрасци погодни оквири за исказивање појединих типова значења, и то:

(а) адлативни акузатив са *на* за интелектуалне и статусно-релационе процесе – *доћи на помисао / идеју / власт* и сл.;²

[...] али довољно је *доћи на идеју* да се изнад ципела напише “ципеле” и решење је ту (П); Уосталом, како је тешко *доћи на власт* [...] (П); Од њега, наиме, зависи динамика када *ће* неки законски предлог *доћи на ред* за разматрање [...] (П); Неизвесно је да ли *ће* и овог пута *доћи на удар* домаће сиротиње, упозоравају агенције (П); Када *ће*, међутим, овај део *доћи на наплату* још се не зна (П); Да ли се некада уплашите да *ће* неко *доћи на идеју* да убија на начин који сте описали у “Божјем шпијуну” [...] (П); [...] или *ће*, у противном, рачуни *доћи на наплату* касније (П); Слободан Самарић каже да нема много поверења да *ће* “прави корупционаши *доћи на тапет*” (РТС);

(б) адлативни акузатив са *у* за медијалне и релационе процесе – *доћи у искушење / забуну / године* и сл.:

Ако се то оствари, можда *нећемо* ни *доћи у ситуацију* да разматрамо другу опцију [...] (П); [...] а комшије, рођаци и пријатељи ускоро *ће доћи у посету* “Малом” [...] (П); [...] иако *ће* истовремено један део привреде *доћи у мало лошије стање* [...] (П); На питање како *ће* ове честитке и календари *доћи у*

² Примери су преузети током јануара и фебруара 2019. године са странице www.korpus.matf.bg.ac.rs, а извори су: П – Политика; ПКД – Политички културни додатак; ПМ – Политички магазин; РТС – Радио-телевизија Србије.

контакт са тржиштем [...] (П); [...] скупљаш документацију, доказе, за тренутак кад *ће* преговори *доћи у завршницу* [...] (П); [...] додао је да га ни најмање није брига да ли *ће* због своје изјаве *доћи у сукоб* са постојећим законом о забрани нацистичке агитације (П); [...] а њихова странка *ће доћи у опасност* да буде забрањена [...] (П); [...] онда *ћемо*, као што већ негде раде на Западу, *доћи у искушење* да правимо виртуелне парохије (П); Гибс верује да због оваквих оцена *неће доћи у неприлике* [...] (П); [...] деца *неће доћи у контакт* са садржајима за које мисле да су непримерени најмлађима (П); [...] *може доћи у искушење* (чак и голицао) да експериментира са бесмртношћу [...] (П); Посебно када *дођу у године* које их из биолошких разлога гоне да те своје основне животне циљеве реализују (П); Насмејао сам путнике, али и они мене, јер док ја у *забуну нисам дошао*, нису ни знали да се “бусом” возе – каже он (П);

(в) адлативни генитив са *до* за ефекте егзоказузивног или ендокazuзивног деловања – *доћи до речи / сазнања / новца* и сл.:

Прикупљањем украсног камена *долазим до новца* за издржавање супруге и двоје деце (П); Сити се напричасмо, иако од њих нисам могао да *дођем до речи* [...] (П); [...] усредсређен је да *се заједнички дође до решења* за најважнија питања о Косову (П); Очекивао сам да *ћемо доћи до сазнања* за сва питања која су се овде отварала [...] (П); [...] Слободан Шишић изјавио је синоћ да *је дошао до значајних доказа* [...] (П); [...] проф. Стиглић *је дошао до закључка* да су они често неефикасни, а понекад и контрапродуктивни (П); [...] онда *је* домаћи тим *дошао до вођства* [...] (П); Ако би суд накнадно *дошао до уверења* да је пребројавање дало предност Гору [...] (П); У наставку заиграо је ангажованије и *дошао до тријумфа* (П); [...] стално је дуговао новац да *би дошао до свог изума* – штампане књиге (П); У продужетку од пет минута домаћин *је дошао до победе* [...] (П); Када *је* пре 35 година др Чакић *дошао до овог открића*, с тим је упознао тадашњег епископа сремског [...] (П); [...] не верујем да *бих* тако брзо *дошао до изражаја* (П); [...] па је домаћи тим поново *дошао до даха* [...] (П); [...] брзо *сам дошао до убеђења* да многе приче из Библије не могу бити тачне (П);

(г) адлативни акузатив са *пред* за процесе као препреке које треба савладати – *доћи пред дилему* и сл.:

[...] *долазе* често *пред дилему* [...] (П); [...] боље да обећају мањи износ него да сутра *дођу пред одговорност* [...] (П);

(д) адлативни акузатив са *под* за процесе усмерене ка субјекту као објекту радње – *доћи под заштиту / удар критике* и сл.:

На списку оних који *ће доћи под удар* Закона о једнократном опорезивању налази се 65 предузећа (П); [...] где *је дошао под утицај* идеја Светозара Марковића (П); У обе варијанте, политички маркетинг *не би дошао под сумњу* [...] (П).

Везу реченичног значења и трансдвербијалне форме осигурава шематски карактер структурних образаца, који углавном почивају на оријентацији као основном механизму метафоричног мишљења.

Међутим, на формално-значењску стабилност трансдвербијала посебно светло бацају и примери у којима се појављују други глаголски носиоци валентности, што доказује да су у питању сложени лексичко-граматички спојеви,

смештени у размеђе између лексике и граматике, нпр.:

(а) на идеју – *прећи, навести*; на помисао – *навести, нагнати, завести, упутити*; на удар – *доспети, наћи*; на наплату – *стићи, доспети, приспети, ићи, пуштити*; на тапет – *ставити, стићи, узети*;

Зато се **прешло на идеју** о изградњи аеродрома (П); **То је Славицу навело на идеју** да би могла много озбиљније, чак професионално, да се бави узгојем ових животиња [...] (ПМ); **Зацело је то навело** Глигорија Возаровића на **помисао** о оснивању прве јавне библиотеке (П); [...] почетак пучњава лично им је на “изоловани случај”, **нагнавши их на помисао** да се ради о обрачуна из љубоморе [...] (П); [...] неке жешће алузије у текстовима овог репера **могу да заведу на помисао** да се чекало на бољу политичку климу (П); Неки од назива, попут улица Узуновића, Мехмедагића, Кантарића, **упућују на помисао** да је реч о некаким локалним династијама (П); [...] а један Би-Би-Си **доспео на удар** владине критике [...] (П); Ова мера британске владе **наишла је на удар** организација за људска права [...] (П); Октобарски чек који **ће** овој милионској популацији **стићи на наплату** за око месец дана [...] (П); Невоља је само у томе што су рачуни **доспели на наплату** (П); [...] купонска серија **приспева на наплату** у другој половини ове деценије [...] (П); [...] па јунски чек **неће** данас **ићи на наплату** (П); [...] само што **ће** њихове банке сигурно банкротирати када прође шест месеци и Фонд за развој Србије **пусти на наплату** акцентне налоге [...] (П); Руководство болнице **ставило је “на тапет”** специјалисту дечје хирургије [...] (П); Оба произвођача укидају национални раба у истом тренутку (са договором или без њега) и **стижу на тапет** Министарства трговине [...] (П); А када је НИН, после фамозног текста о музичком четворуглу, **узет на тапет** [...] (П);

(б) у ситуацију – *довести, гурнути, доспети*; у посету – *стићи, допутовати, ићи, одлазити*; у контакт – *ступити, довести*; у завршницу – *ући, увести, укључити се, пробити (се), водити*; у сукоб – *увићи, ући, претворити (се), водити, довести*; у опасност – *довести, увићи, вратити се, упасти, ући*; у искушење – *довести, насти, водити*; у неприлике – *увалити, запасти, ући*; у забуну – *довести*; у године – *заћи, ући, доспети, закорачити*;

Само да себе **не бисмо** поново **довели у ситуацију** у коју нас је пређашњи режим редовно доводио [...] (П); Он је још једном поновно упозорење међународној јавности и онима који планирају да **гурну** Србију у **ситуацију** ратне психозе [...] (П); [...] и да **је** земља **доспела у ситуацију** да од извозника постане увозник струје (П); Љајић **је у посету** Словачкој **стигао** на позив министра иностраних послова [...] (П); У Скопље **је** данас у подне изненада **допутовао у посету** премијер владе Републике Бугарске [...] (П); **Идемо у посету** Одељењу којим командује старији водник [...] (П); [...] заљубљена девојка са младићем **одлази у посету** његовом пријатељу или рођаку у иностранство [...] (П); [...] Славиша Блажић **ступа у контакт** са Живорадом Ђурићем [...] (П); [...] кампања **улази у завршницу** [...] (П); Ноћашњи тријумф би Ану **увео у завршницу** веома важног турнира [...] (П); [...] трећи се **укључује у завршницу** Уефиног купа [...] (П); [...] пошто **се у завршницу** турнира **пробило** седморо играча рођених у Београду (П); [...] а њих пут **у завршницу** неминовно **води** преко минских поља (П); [...] терористичке снаге чине све да изазову

ескалацију и **увуку** Војску Југославије **у сукоб** (П); [...] није желео са њима да **улази у сукоб** [...] (П); [...] које би водиле у неке инциденте који **би се могли претворити у сукоб** ширих размера (П); [...] злоупотреба војске без јасно створених услова **води** неминовно **у сукоб** са светом [...] (П); [...] да је практично имуна на наредбе и налоге који **би је довели у сукоб** са народом (П); [...] нису спремне да **доведу у опасност** живот својих људи [...] (П); [...] **увлаче** албанске цивиле **у опасност** [...] (П); [...] **враћамо се у опасност** да се успостави диктатура (П); Тако бијенала **упадају у опасност** да се претворе у вашаре или промоцију таштине (П); Кад човек често **улази у опасност** да клоне духом [...] (П); [...] покушаји да се то учини само **доведе у искушење** стране да играју на противречностима [...] (П); Да **не бисте пали у искушење** пред раскошном трпезом, на забави немојте стајати близу шведског стола [...] (П); [...] добра воља киргиске владе **доведена је у искушење** (П); [...] али и у оквиру комшијске катедре, **воде у искушење** да се правдају порази [...] (П); [...] Америка **је у неприлике** увалила себе а потом и свет [...] (П); [...] ако ни због чега другог а оно зато што **се запало у неприлике** пред којима је немоћна машта садашњих руководиоца (П); [...] немој више да **улазиш у неприлике** (П); [...] не треба да **доводи** читаоца **у забуну** [...] (П); **Зашао сам у године**, смешан сам тип и мозак ми је сува дреновина (П); Веома је добро што **улазимо у године** у којима **ће** се јасно Србија разделити на две Србије [...] (П); Млади људи, након што **доспеју у године** када треба тражити посао или наставити школовање, углавном напуштају родни крај... (П); [...] савремена породична драма о односима брачног пара који **је закорачио у године** [...] (П);

(в) до речи – *довести*; до решења – *довести, стићи*; до сазнања – *довести, стићи*; до открића – *довести, стићи*;

Или га је преузео зато што је његово значење бар слутно, макар ту слутњу никада **не довео до речи**? (П); [...] за који се надамо да **ће довести до решења** за статус Косова (П); Мислим да **бисмо** пре **стигли до решења** наше агоније када бисмо покушали да одговоримо на питање зашто сви одлазе из Србије (П); [...] желим само да будем истинит, да пронађем ко сам, па макар ме то **довело** и до **сазнања** да сам ништа [...] (ПКД); У потрази за македонским коренима Чака Нориса **стигло се до сазнања** да су ренџер и Македонци коаутори точка [...] (П); Извесна демократска еволуција **довела нас је до сазнања** да се свака истина мора изборити за свој статус, али лаже не мора (П); [...] сумње у умешаност Кинеза биле су те које **су довеле до открића** шпијунске операције (П); И најзад, **стигло се и до открића** да један од најсимпатичнијих призора са отварања, дефиле деце у ношњи 56 кинеских мањина [...] (П);

(г) пред дилему – *ставити, поставити*; пред избор – *ставити*;

Велики формати наспрам малих, односно минијатура, **стављају ауторе пред дилему** за какав **ће** се избор одредити (П); Да **је** она 6. октобра 2000. године **поставила** међународну заједницу **пред дилему** [...] (П); Самим тим, ЕУ и не може да нас **стави пред избор** Косово или Европа (П);

(д) под удар – *насти, потпасти, доспети, довести*;

Судећи по овоме, “Станком” **би могао насти под удар** Закона о стечају и банкротству [...] (П); [...] може се догодити да **потпадне под удар** закона о поре-

зу на екстрадоходак [...] (П); [...] и то само зато што оне прве, а често и једине, **доспевају под удар** закона [...] (П); Онај ко не поднесе захтев за легализацију, **потпада под удар** те санкције [...] (П); Судије ће се трудити да не пресуђују предмете који их **могу довести под удар** политичара [...] (П).

Претежно захваљујући глаголској синонимији, у наведеним паровима примера похрањено је основно конструкционо значење, али са благим модификацијама које се углавном односе на интензитет или начин испољавања процеса, односно облик учешћа ангажованих партиципаната, што иде у прилог тези о функционалној употреби глагола (Алановић 2017: 91). Неке од значењских варијација се тичу:

- (а) каузативно-некаузативне алтернације: *довести / доћи до решења*;
- (б) изненадности и неконтролисаности наступања процеса: *пасти у искушење*;
- (в) постепености наступања процеса: *закорачити у године*;
- (г) доживљаја процеса као неповољног исхода: *увалити у неприлике*;
- (д) наступања процеса као последице какве припремне активности: *стићи до открића*;
- (ђ) промене објекта или садржаја радње: *прећи на идеју*;
- (е) намерног и континуираног деловања: *узети на тапет*;
- (ж) околности и фазе извршења радње: *допутовати / отпутовати у посету*;
- (з) постојања тешкоћа и препрека при достизању циља: *пробити се у завршници*;
- (и) злонамерног деловања каузатора: *завести на помисао* итд.

Осим тога, будући да су колокационе везе међу конструкционим елементима у анализираним реченицама далеко од слободних, закључујемо да међу њима постоји висок степен међузависности. Ова опаска се посебно односи на моделе који показују ограничену варијантност, нпр. *доћи / довести до речи*.

Премда су наше опсервације биле претежно усмерене на различите типове глаголских перифраза (или декомпонованих/перифрастичних предиката (Радовановић 1977; Тополињска 1982)), главна се начела посматране појаве прате и у реченичним конструкцијама где се трансдвербијалним формама идентификују непосредни учесници сцене, нпр. агенс, адресат или пацијенс, с тим да је приметно да се ове форме са неједнаким степеном обавезности укључују у реченицу. Нпр.:

Охрабрујућа **вест** **стигла** је јуче из **Министарства финансија** (П); Последња **радосна вест** **стигла** је јуче ујутру (П); Добра **вест** **стигла** је у **Основну школу “Вук Караџић”** [...] (П); Та **идеја** се **родила** пре турнира и нисам желео да причам о њој (П); **Жеља** се **буди**, а и воља за животом, каже стари Врањанац Батке (П); Отац Симеон, игуман манастира Рукумија, већ је **бацио клетву на Лазића** [...] (П); [...] док му многи пребацују да је подршком Хамасу **унео раздор међу Палестинци** [...] (П); Велико **интересовање** је **владало** и за десетак разних ђувеча и салата (П); Али генерално **интересовање** је већ **пробуђено** [...] (П); Однедавно **шири се интересовање** за “пет ситинг” и у **унутрашњости и суседству** (П).

Последњих неколико примера указују да су трансдвербијалне форме агентивног, адресатног и пацијативног типа релативно слободне дистрибуције, што је донекле и очекивано јер се номинализацијом радње саговорник често намерно ускраћује за податак о свему другом – осим за процес.

Осим тога, трансдвербијали непредикатског значења показују висок степен формалне варијантности, што се, барем у неким случајевима, може узети као сигуран показатељ порекла категорије и делимичног очувања примарног конструкционог значења, нпр. *Вест је стигла до нас / у град / на институте* итд.

4. Закључак

Након свега досад реченог, само по себи се намеће питање о смислу и дометима граматичких анализа и подела, на које ни до данас нису дати сви одговори. Наравно, питање је врло умесно, али су и примери које смо обрађивали врло неподесни за често круте граматичке норме, којима ван домаћају остају атипичне и прелазне језичке појаве.

Ипак, и у раду је имплицитно указано на једну темељну константу у реченичној структури, а то је – предикативност. Без идеје о процесу или пак о односу међу учесницима какве ситуације нема ни реченице, без обзира на начин на који се уводи овај податак – глаголом или именицом. Међутим, поједнако је погрешно умањити значај глагола као што је то и пренагласити важност именица. Једноставно, свака од ових двеју категорија има своје место у реченичној структури – једне јој дају формалне а друге значењске координате, мада ни у овом погледу не постоје чисте поделе, по моделу ‘један на један’. Зато нам се и учинила подесном управо тема посвећена значењској централности иначе периферних граматичких јединица, која на особит начин показује да је у комуникацији у центру увек значење и да је најважније произвести одговарајуће значење, макар и атипичним језичким средствима.

Зато је и за однос између лексике и граматике немогуће дати други одговор него да је реч о континууму (Goldberg 1995: 7; Langacker 1995: 153; Wildgen 2008: 24–26), захваљујући чему се на бројним примерима увек изнова доказује универзалност једног процеса – а то је прелазак јединица из лексике у граматiku. Ипак, ни овај процес се не одвија стихијски, јер је број конструкција нужно ограничен а њихови значењски ресурси су практично неограничени. Тако, док је у анализираним примерима глагол тај који реченици даје пре свега формалне контуре, или физиономију, дотле је садржајем пуне лексичке јединице, без обзира на место реализације.

Цитирана литература

Алановић, Миливој. Типични структурно-семантички модели глаголских перифраза са глаголима просторно-мобилних односа. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 56/2 (2013): 39–59.

- Алановић, Миливој. Функционална употреба речи: глаголи између лексичке и граматичке службе. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LX/2 (2017): 87–117.
- Антонић, Ивана. Синтакса и семантика датива. *Јужнословенски филолог* LX (2004): 67–97.
- Антонић, Ивана. Синтакса и семантика падежа. У: Предраг Пипер и др. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 119–344.
- Арсенијевић, Нада. Акузатив с предлогом у савременом српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVI/1 (2003а): 107–263.
- Арсенијевић, Нада. Акузатив с предлогом у савременом српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVII/2 (2003б): 53–216.
- Белић, Александар. *Општа лингвистика* (прир. Милка Ивић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998 [1941].
- Всеголодова, Майя. *Теорија функционално-комуникативног синтаксиса*. Москва: МГУ, 2000.
- Гортан-Премк, Даринка. *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1971.
- Золотова, Галина А. *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва: УРСС, 2009.
- Ивић, Милка. *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1954.
- Пипер, Предраг и Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- Радовановић, Милорад. Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика). *Јужнословенски филолог* XXXIII (1977): 53–80.
- Ружић, Владислава. Проста реченица као синтаксичка целина. У: Предраг Пипер и др. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005.
- Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић. *Грамматика српског језика за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике, 2014.
- Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик II*. Београд: Научна књига, 1979³.
- Тополињска, Зузана. Перифрастични предикатски изрази на међусловенским релацијама. *Јужнословенски филолог* XXXVIII (1982): 35–49.
- Фелешко, Казимјеж. *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Вукова задужбина – Орфелин, 1995.
- *Ägel, Vilmos. *Valenztheorie*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2000.
- Batišćić, Tatjana. *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, 1972.
- Croft, William & David Alan Cruse. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: CUP, 2004.
- Croft, William. *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Dik, Simon C. *The Theory of Functional Grammar. Part 1: The Structure of the clause*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1997.
- Engel, Ulrich. *Syntax der deutschen gegenwartssprache*. Berlin: ESV, 2009.
- Fillmore, Charles. The Case for Case. In: E. Bach & R. T. Harms (Ed.). *Universals in*

- Linguistic Theory*. London: Holt, Rinehart and Winston, 1968, 1–88.
- Goldberg, Adele E. *Constructions: A construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago – London: The University of Chicago Press, 1995.
- Langacker, Ronald W. Viewing in Cognition and Grammar. In: Davis, Philip W. (Ed.). *Alternative Linguistics: Descriptive and Theoretical Modes*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 1995, 153–212.
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Novi Sad – Sremski Karlovci: Dobra vest – Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1990.
- Radovanović, Milorad. *Spisi iz sintakse i semantike*. Novi Sad – Sremski Karlovci: Dobra vest – Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1990.
- Silić, Josip i Ivo Pranjković. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.
- Wildgen, Wolfgang. *Kognitive Grammatik. Klassische Paradigmen und neue Perspektiven*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2008.
- Ziem, Alexander & Alexander Lasch. *Konstruktionsgrammatik. Konzepte und Grundlagen, Gebrauchsorientierte Ansätze*. Berlin – Boston: Walter de Gruyter, 2013.

Milivoj Alanović

CONSTRUCTIONAL STABILITY OF (TRANS)ADVERBIALS

Summary

Although it is important to define the boundary between the adverbial and the transadverbial, in this work we examine the semantic resources of this language category, in terms of its ability to provide a semantic profile of the entire structure, as well as its place and stable form in it.

This work is based on one of the fundamental constants in sentence structure, namely predicacy. Without the idea of the process or the relationship between the participants in the situation, there is no sentence, regardless of the way in which this information is introduced – by verb or by noun. However, it is equally wrong to reduce the significance of the verb as it is to override the importance of nouns. Simply, each of these two categories has its place in the sentence structure – one gives it formal and the other semantic coordinates. That is why we have deemed it appropriate to dedicate research to the semantic centrality of these peripheral grammatical units. It is demonstrated that meaning always lies in the center of communication, even when atypical language means are employed.

That is why the relationship between lexis and grammar is seen as a continuum, which proves the universality of the process of transition of language units from lexicon to grammar. Nevertheless, while the number of constructions is necessarily limited, their semantic resources are practically unlimited. Thus, while in the analyzed cases it is the main verb that gives the sentence its formal contour, while on the other hand, the lexical content of the sentence provides the semantic profile.

Key words: Transadverbial, Construction, Meaning.